

KIS-854 – Notennoù gramadegel XXIII – Krefen bihan a skrivadur hag a yezhadur (III)

(GE ha LM – 19-25 08 05)

(an) ... -se

[GE – 19 08 05] Ar bomm “*ou cette autre Jeanne...*”¹ a droez : “*pe Janedig all-se...*” hep ger mell. Harpañ a rez war ar skouer roet e GBAHE 1145 : *Herri-se ne ra nemet kontañ kaoziou*.

E rumm an destieroù² emañ da gentañ-holl an diskouezelloù. An destier eeunañ avat eo ar ger mell strizh *an* (*ar*, *al*). F. KERVELLA en ro evel “*stumm eeun an anv-gwan diskouezañ*”³. G. PENNAOD, diouzh e du, a skriv : “*ar « ger-mell strizh » zo ur raganv-diskouezañ bet kollet un tamm e nerzh ha deuet da vezañ doareer ar pennanv*”⁴.” Dres dre ma “kolle e nerzh” e voe harpet gant ataerelloù⁵ a orin adverbel (*-mañ*, *-hont*) pe raganvel (*-se*), ataerelloù o spizañ, ouzhpenn, keñverioù (lec’hel hag amzerel) an antellañ⁶ hag an arveziñ⁷ (dreg-, kant-, rag-). Notomp e c’hoarvezas un dedroadur heñvel e kembraeg, dre ataerelloù adverbel : “*y bachgen yma* “ar paotr-mañ”, “*y ferch yna* “ar plac’h-se”” hag adanvel : “*y bachgen hwn* “ar paotr-mañ”, “*y bachgen hwinnw* “ar paotr-se””⁸. En holl zegouezhioù, ken e brezhoneg, ken e kembraeg, e not ar yezhadurourion bezañs ar ger mell strizh a-gevosod gant an

¹ Sl. Erik ORSENN, *La grammaire est une chanson douce*, Stock, 2001, p. 11, tr. br. gant Laorañs MOTROT, *Enezenn al lavar*, Preder, 2005, p. 13.

² Sl. La-16 216-217.

³ Sl. YBRB. 275.

⁴ Sl. DOKB. 26.

⁵ Sl. La-15 160.

⁶ Sl. La-10 148 hh.

⁷ Sl. La-10 149-150, La-15 289.

⁸ Sl. Yvan GUEHENNEC, *Kembraeg evit ar Vrezhoneg* (KEAV), pp. 98-99.

ataerell diskouez : “*Ar rannoùigoù : MAÑ [...] a vez staget ouzh an anv, a chom ar ger-mell strizh dirazañ*”⁹. “*Each of these particles is placed after a noun (or its equivalent) preceded by the definite article*”¹⁰. “*YMA, YMAN [...] Fel a. dng. (ar ôl e. a ragflaenir gan y fannod) Hwn, hon, hyn : (following a n. preceded by the def. art.) this, these*”¹¹.

Diaes enta e ve lakaat e renk un hennad gramadeg an ataerelloù diskouez hep ger mell a-raok ar pennanv. Ent reol, an degouezh ma ne c’houl ket *-mañ, -se* ar ger mell eo pa lostrannont ar raganv *kement : kement-mañ, kement-se* ; dre gas ar vevenn d’ar pellañ, en o c’haver en ur stad sonnet e-barzh un nebeut adverboù : *bremañ (<(er) pred-mañ), lomañ (< hBr. loc man)* ; evit a sell *nomañ (< en eur-mañ evel neuze < en eur-se hervez martezeadenn ERNAULT)*, ez eus ennañ roud eus ar ger mell.

Evit ar skridoù kent, reveziadenn nemeti ur pennanv lostrannet dre *-se* hag arveret hep ger mell zo er frazenn meneget gant GBAHE. Merkomp ez eo ar pennanv en dro-se un anv den : *Herri-se ne ra nemet kontañ kaozioù*. An arver eus *Herri-se* a gennot un emzalc’h arzaelañ a-berzh an eztaoler, hep droukrañs, kentoc’h dre fentigell ha marteze gant ur stic’hell denerded. Anat n’emeur mui en amgant ar c’hramadeg, met e hini an dareulerezh. Dre berzh un dareulad, un drozenn, eo e lamer ar ger mell.

A bouez eo spizañ ne dalvez da zareulad lamidigezh ar ger mell nemet e kement ma torr ar reolenn c’hramadeg. Ur c’hammarver e ve avat ober ur reolenn c’hramadeg eus al lamidigezh-se ; koll a rafe houmañ he gwerc’h dareulad diwar ma paouezfe a drozañ ar c’hramadeg. Ur paouraat e ve enta he astenn da gement arver ’zo eus an diskouezelloù arloet ouzh an anvnoù. Pelloc’h e romant ORSENNA e kaver al lavarenn : “*pour nous, cette Jargonos parlait chinois*”¹² ; kreñvoc’h a-galz eo ar c’hantaezad kennotet, graet a flemmusted hag a zistaol krenn ; da ’m meno, n’en anglever ket pa lavarar *Jargouilhenn-se* ha n’eus nemet un doare d’e zec’heriañ eo treiñ *cette Jargonos* dre ar *Jargouilhenn-se* ; aremrannañ un anv den dre ar *...-se*,

⁹ SI. YBRB 276.

¹⁰ SI. HMSB 124.

¹¹ SI. GPC 3754.

¹² SI. Erik ORSENNA, *ibid.*, p. 16. En droidigezh vrezhonek e ro LM *Jargouilhenn* da gevatal d’an anv den *Jargonos* roet gant ORSENNA d’an “ensellerez diougonadel”.

ar ...-hont zo ivez un tun dareulerezh : en degouezh ober ouzh an anvenn evel ouzh un anv boutin, hag e se dibriziañ an den arouezet.

kas/z, hegas/z¹³

[GE – 19 08 05] Tra ma kaver ar skrivadoù *kas, kasoni* e geriadurioù Roparz HEMON, e lenner *kaz, kasoni* e Geriadurioù *An Here*.

E-keñver istor ar yezh, e teu *kas/z* eus Kt. **kad-t-* ha degouezhout a ra gant Br. *kas*. A se, ar skrivadoù *cas* (GReg.), *cass* (PElletier), *kas* (DEBM, VALL, GIBR). Hogen, un addedroadur zo bet ha stummoù [kAz] zo paotaet ; degemeret eo bet *kaz, kasoni* gant ERNAULT ; gant VALLÉE ne voe degemeret nemet *kazout* ; e Kastellin e 'm eus klevet un *neizh kazet* eleze dilezet kent diwezh ar goriñ — evel just, un distagadur lec'hel ne spir ket evit diferañ ur skrivad nevez, met mar en deus VALLÉE degemeret *kazout* ez eo moarvat pa oa hollek a-walc'h arver ar stumm-se. Nemet, ouzh e ober, e tegase un disklot etre ar pennanv *kas* hag e verb trebennanvat *kazout*. Arguzenn houmañ a-du gant diviz *An Here* da erlec'hiañ *kaz* ouzh *kas* — en ur zegas avat un disklot nevez etre *kaz* ha *kasoni*...

Luzietoc'h eo degouezh *hegas/z*. Daou dermen diforc'h ez eus :

a) an adanv *hegas* (C., h.a.), na hañval ket bezañ bet adarveret abaoe ar c'hrennvrezhoneg, keveleb Kb. *hygas* ha damgenster dezhañ (*hegas* "odieux, importun" GIBR, *hygas* "obnoxious, hateful, odious" GPC) ; mar be arveret en-dro e ve skrivet *hegas* hervez VALLÉE-HEMON, *hegaz* hervez ERNAULT-*An Here*.

b) ar pennanv *hegaçç* "chagrin" (PElletier), *hegas* "agacerie" (TDE.BF), amprest gallek. An deveradoù diwarnañ, *hegaççus, hegaçça, hegaççderi*, n'o deus ket da vezañ skoueriekaet evel deveradoù diwar *kas/z*, na pa ve bet meskadurioù a-berzh yezherion ha geriadurourion 'zo : *hegazi* (GReg, a skriv ivez *hegasi*), *hegazuz* (MOA) [met ERNAULT : *hegasus*]. Bezet pe vezet, degemer ar skrivadoù *kaz, kazout* ne endalc'h ket da zegas ar -z- en amprest gallek hag en e zeveradoù. An distagadur [hegAz"] zo unan lec'hel (leonek, war a hañval, daoust ma kaver *hegasi* e GON.II) da heul ar mesk etre un hanc'her keltiek hag un amprest gallek, hag e zegemer zo forc'hiñ diouzh spered ar yezhourion o deus diazezet ar yezh lennegel.

¹³ Sl. ivez *digas / digaz*, La-17 82-83

Chom a ra kudenn an *h-* a gaver hogos bepred en amprest gallek hag en e zeveradoù (TDE.BF, en eneb, a ro ar skrivadoù *egas*, *egaz* koulz ha *hegas*, *hegaz* d’an adanv a orin keltiek). Ur mesk all a hañval bezañ bet etre an amprest gallek ha deveradoù Br. *heg*, kv. GON.II 374 : “**hégasi**. Voyez **héga**.”

(*an*) pa. (*h*)*e* pa. aa.

[GE – 19 08 05] An arroud-mañ eus levr ORSENNA : “*Monsieur Henri, le vieil élégant, ou son neveu, le sublime aux yeux verts*” a drofes : “*An Aotrou Herri, ar c’hoziad fichet kran, pe e niz, kenedeg e zaoulagad glaswer*” ha se dre zaveiñ da ditl levr HERGÉ embannet gant *An Here : Krank e veudoù aour*. Me oar e tremen hep ger mell furm voas seurt troienn idiomatek. Amañ ez eus daou ziaester avat : ar ger mell zo merker ar pennanvaat ha heptañ e klever kenkoulz all : *e niz*, (*a oa*) *kenedeg e zaoulagad glaswer* ; er romant, ez a ar geriennoù *an niz kenedeg*, *ar c’henedeg* da wir gevneuziadoù¹⁴, divellek, o piaouañ ur ster diouto, anezho meni anvennoù — alese ez eo diaes lemel ar ger mell eus *ar c’henedeg* ; gant gerioù all, *ar c’henedeg* amañ zo kevatal d’un anvenn all, *Orsenna lakaomp : e niz, Orsenna e zaoulagad glas*. Diskoulmoù all, mar kilez rak va c’hinnig dre ma troz ar boaz (ne lavaran ket : ar reolenn) : *a*) an distro d’ar boaz diwar-bouez un aragenn : *ar c’henedeg gant e zaoulagad glaswer*, *b*) un droienn idiomatek all, dreistambillek : *ar c’henedeg glaswer e zaoulagad*. Hogen derc’hel a ran da soñjal eo envoueviañ evit netra. Ar reolennoù (seul gent a se, ar boazioù), zo graet evit bezañ trozet, war an diviz ma ve buzad ouzh e ober — priz an dareulerezh eo !

en doa / en devoa

[GE – 23 08 05] A-zivout *en doa / en devoa*, *en doe / en devoe*, *hoc’h eus / ho peus*,... h.a., hon eus klasket kas betek penn distrouezhadur furmoù *devout*, boulc’het gant GREGOR ha hogos echuet gant VALLÉE, ha se dre soliañ war ar gerdarzh : *de- oa > doa*, *de- boe > devoe*, *de- bo > devo*, h.a. (mar degemerer *en devoa*, n’eus abeg ebet da zisteurel *en deveus*, *hon deveus* pe *o deveus* bezant ivez e krennvrezhoneg). Tredizhoù e-leizh zo bet etre an orioù. War ur poent n’hon eus ket kredet mont betek penn : *hor boa*, *ho poa*

¹⁴ Sl. La-11 156.

(tredizh diwar *hor bez, ho pez*) hon eus dalc'het (met distaolet *ho peus* da heul VALLÉE) e-lec'h *hon doa* (reveziadenn grennvrezhonek ebet, teodyezhoù hepken), *hoc'h oa* (ur reveziadenn hepken : krBr. *ozoa* N.). Lented all : o vezañ ma viremp *boa*, hon eus miret *hor ivez*, daoust ma paotae reveziadennoù krBr. *hon boa*, o tegemer *hor boa* evel ur c'herienn sonnet enta.

skle/êrijenn

[GE – 23 08 05] E *skle/êrijenn* e tremenomp hep an tog. Da heul HEMON ne arveromp an tog nemet evit digemmañ kenskrivadoù : *hêr / her, kêr / ker* pe evit merkañ ar pennanv deveret dre *-ad* diwar ur verb dre *-aat* ennañ un taol mouezh divoas war al leñvenn diwezhañ : *strishâd* (kouezhañ a ra avat an tog pa zeu boas an taol mouezh : *strishadoù*). Ne arverer ket an tog evit merkañ an distagadur hepken (ne skriver ket *môr, skôl, bêred...*) Evit a sell deveradoù *sklaer* n'eo ket heñvel ar skrivadur gant HEMON ha gant *An Here*. An daou a skriv an holl zeveradoù dre *sklaer-* nemet *sklerijenn* (HEMON), *sklêrijenn* (*An Here*). VALLÉE a skriv *skleriadur* (VALL. 237), *sklerder, sklerijenn* (434), *sklêriadenn* (750) ; unvanoc'h GReg. pa skriv pep tra dre *-æ-* ; GONIDEG, diouzh e du, a skriv *skler, sklear* met an holl zeveradoù dre *-é-*. Pezh n'ouzon ket avat eo perak e skriv HEMON *sklerijenn* hag *An Here sklêrijenn* e-kichen *sklaeriañ*. Daou arvez zo d'ar gudenn : *a*) pe dalc'het e vez an distagadur [ɛ] en holl zeveradoù ha dav skrivañ *sklaer-* en holl (*sklaerder, sklaeriadur, sklaerijenn*), rak diegi he deus ar yezh da skrivañ an un soniad e doareoù disheñvel hervez e lec'h er ger (ne skriver ket deveradoù *maen* dre *mên-*) ; *b*) pe holl zeveradoù *sklaer-* a zistager dre [ɛ], nemet *sklerijenn* a zistager dre [e], neuze reizh eo diskoulm HEMON. Betek gouzout e kavan furoc'h derc'hel dezhañ, rak bastard eo diskoulm *An Here* : pe *sklerijenn* pe *sklaerijenn*, diazez ebet da *sklêrijenn*.

kanenn / kanaouenn

[LM – 24 08 05] En titl a ginnigen evit troidigezh levr ORSENNA, *Kuñvat kanaouenn ar c'hramadeg* e 'c'h eus erlec'hiet *kanenn* ouzh *kanaouenn*. N'on ket chalet betek re met daoust ha ne gav ket dit e ve gwell diforc'hiñ Gl. *chanson* diouzh *cantique*, Br. *kanaouenn* diouzh *kanenn* ? Gouzout a ran e laka VALL., GBAHE. *kanaouenn* ha *kanenn* da genster.

Gl. *chant* Br. *kan* [(*un*) *chant* : (*ur*) *c'han* ; (*le*) *chant* : (*ar*) *c'hanañ*]

- Gl. *chanson* Br. *kanaouenn*
 Gl. *cantate* Br. *kanadenn* (*cantatille* : *kanadennig* ?)
 Gl. *cantique* Br. *kanenn*
 Gl. *cantilène* Br. *gwerz* ? (VALL. etre kinnigoù all, DCFB., GBAV. approx.).

[GE – 25 08 05] Evit a sell titl al levr, ez eus lies diarsell e penn kont : klotañ ouzh prepoz al levr (pe dre dreiñ an titl gallek, pe dre ijinañ unan all) ; kaout ur bomm eeun ha heson a-walc’h ; kaout ur bomm kenwerzhek. Te ’oar en doa MC, e kement ha merour *Preder*, goulennet treuzfurmiñ an titl *Geriadur ar Valeantiz* a oa bet roet da gentañ gant unan eus an daou aozer hag a glote gant danvez al levr, e *Geriadur ar Verdeadurezh*¹⁵, amglotus met kenwerzhekoc’h. MC ha me a gav gwell erlec’hiañ *kanenn* ouzh *kanaouenn* en titl a ginnigez pa gavomp *kanenn* eeunoc’h ha hesonoc’h (dangorek ar poent-mañ diwezhañ evel just).

Ha kevzasoc’h eo Br. *kanaouenn* eget *kanenn* a-dal da Gl. *chanson*, evel ma arguzez ? Pezh a gont eo klotañ gant danvez al levr ha n’eo ket klask ur c’hevatal dik da Gl. *chanson*, mar bez unan, rak gwall lieskemeradek eo ar ger gallek-mañ. A du ’rall e soliez da arguzennadur war ar galleg hepken. Arzaeladus eo. Gwall fiñvus eo bevenn ar stervaoù eus ur yezh d’eben evel ma welez dre an daolenn dindan. Ouzhpenn se, ha soliet eo lakaat Br. *kanenn* ha Gl. *cantique* da heñvelsterioù ? Diskoulm all : *sonenn*. Diaes e ve ober gant *gwerz* pe *kerzh* en askont eus o heñvelsonioù.

Galleg	Alamaneg	Saozneg	Kembraeg
<i>chant</i>	<i>Singen</i> <i>Sang,</i> <i>Gesang</i> <i>Lied</i>	<i>singing</i> <i>song</i> <i>canto</i>	<i>cân,</i> <i>caniad</i> <i>cerdd</i> ¹⁶ <i>cathl</i> ¹⁷

¹⁵ Gab CHEREL & Alan E. AR BERR, *Geriadur ar Verdeadurezh*, Preder 2004.

¹⁶ Kb. *cerdd* zo kevelep da hBr. *cerd* (dezneuziet Br. *kerzh* b., rak hBr.hKb. *-rd* > Kb. *-rdd* & Br. *-rzh*). Da heul EWAN-HERBERT eo bet skrivet ‘*kerz*’, e *Lavar* zoken, ha gant ar skañvbenn ac’hanon ! sl. *kerzenn*, La-12 93, 185. N’eo ket re ziwezhat avat evit mont da Canossa....

¹⁷ Kb. *cathl* zo kevelep da Br. *kentel*.

<i>chanson</i>	<i>Lied</i> <i>Gesang</i>	<i>song</i> <i>lay</i>	<i>cân,</i> <i>caniad</i> <i>cerdd</i> <i>baled</i> ¹⁸
<i>cantate</i>	<i>Kantate</i>	<i>cantata</i>	<i>cantata</i> <i>cantawd</i>
<i>cantique</i>	<i>Kirchengesang</i> <i>Kirchenlied</i> <i>Loblied</i> <i>Hohelied</i> ¹⁹	<i>canticle</i> <i>song</i>	<i>cân</i> <i>canig</i> ²⁰ <i>emyn</i> <i>cantigl</i>
<i>cantilène</i>	<i>Kantilene</i>	<i>cantilena</i>	
<i>sonate</i>	<i>Sonate</i>	<i>sonata</i>	<i>sonata</i>

Kent reiñ ur c'hevatal brezhonek d'un termen allyezh eus ar seurt (ha, dre vras, d'an termenou boaziet el lennegezh), eo dav spisaat e pe generadur e vezont arveret, pezh a zle hon mirout a ober gant kevatalioù sonnet. A du 'rall, termenou 'zo o deus ur c'hennotadur istorel kreñv pe greñvoc'h hag an amprestañ eo an hent gwellañ peurliesañ : pe an amprestañ neuziadel (Gl. *cantique*, Sz. *canticle*, Br. *kantik*), pe an amprestañ kealel (imboudañ ouzh neuziadoù eus ar yezh kealioù ergrafet dre ur yezh all, da skouer ar penndod Hb. *Shir Hashirîm* adneuziet e La. *Canticum canticorum*, Gl. *Cantique des Cantiques*, *Poème des poèmes*, Sz. *Song of Songs*, h.a.). Ar c'hemeradur lakaet aze da voutin etre *shir*, *canticum*, *poème*, *song*, h.a. ne freuz ket ar c'hemeradurioù all a zo da bep hini eus ar gerioù-se en o yezhoù ketep ; muioc'h zo, reiñ a ra da bep hini an dro da zispakañ un ampar nevez ha, drezañ, kemeradurioù all c'hoazh. Ur skouer splann a gavan eo ar vroustenn nevez diwanet diwar steriegezh Gl. *cantique* e ser un droidigezh

¹⁸ Amprest eus Sz. *baled*, *balette*, stummoù eus Sz. *ballad*, amprest e unan eus Gl. *ballade*, provañseg *ballada*.

¹⁹ La. *Canticum canticorum* (Vulgata). Gl. *Cantique des Cantiques* (titl boasañ), *Poème des poèmes* (CHOURAQUI). Al. *das Hohelied Salomonis*. Sz. *the Song of Solomon* (King James), *the Song of Songs*. Kb. *Can y Canadiau*. Br. *Kanaouenn ar C'hanaouennoù* (Gw. Ar C'HOAD), *Kanenn ar C'hanennoù* (M. GLANNDOUR).

²⁰ Kb. *emyn* zo amprest krSz. *ymen*, *ymun* (Sz. *hymn*).

diwar ar rusianeg ; titl dastumad barzhonegoù BLOK *Stikhi o Prékrasnoï Damié*²¹, ent diarlenn : *Gwerzennoù an Itron Gaer*, zo bet troet e galleg *Cantiques de la Belle Dame*. Gl. *cantiques* n'en deus ket kalz da welout eno gant *shirîm* ar Bibl na gant *kantikoù* an ofisoù katolik ha protestant. An troer, J.-L. BACKÈS, a zispleg ent hir en e gentskrid abegoù e zibab dre savlec'hiañ BLOK en hengoun kravezel rusian ha dre zaveiñ d'e emzalc'h e-keñver ar garantez hag ivez da doniezh hollek barzhonegoù an dastumad. Mar mennfemp d'hon tro treiñ an titl-se, ne c'hallfemp ket divizout en a-raok treiñ Ru. *stikhi* dre Br. *gwerzennoù* pe dre Br. *kantik* hag e rankfemp mont ken don ha BACKÈS en hon anaoudegezh eus BLOK, eus speredegezh e varzhonegoù, eus hengounioù ar Rusianed, h.a., ha ken don all e steriegezh ar gerioù brezhonek a sterva gant Ru. *stikhi* ha drezo en hon hengounioù, h.a. evit kaout ur chañs da ziraerz ur c'hevatal dereat — en ur c'houzout n'eus nemet rivinoù eus hon hengounioù hag eus ar steriegezhioù gwriziennet enno ken e vez o ergerzhout o c'hrouiñ war un dro (evel ma lavarar, pezh a gont n'eo ket bezañ bet met dont da vezañ brezhoneger a-vihanik).

(MME ha GE – 01-02 09 05)

dis(g)w-

[MME – 01 09 05] E GIBR, perak **disgwalc'hiñ** ha **diswriat**, **diswriziat**, **diswriziennañ** ? Hag ar ster roet da Br. *disgwalc'hiñ* ; souezhet on gant Gl. *délayer* ; daoust ha ne ve ket kentoc'h *délayer* ?

[GE – 02 09 05] N'ouzon ket perak ez eas Roparz HEMON da ijinañ ar c'hemmadur *dis-+gw- > disw-*. E lec'h all e ra digudenn gant *disgw-* hervez ar boaz brezhonek ha kembraek.

Unan eus kemeradurioù Gl. *délaver* en laka heñvelster gant *délayer* :

- “**délaver**. 1. Décolorer par l'action de l'eau. 2. Mouiller, détremper.
3. Délayer par l'eau un mortier ou un béton encore frais” (*Lexis* 489).

²¹ Ne anavezan ket ar rusianeg ha reiñ a ran an treuzlizherennadur a gavan en embannadur gallek, en ur c'houzout n'eo ket an hini a rofe ur yezhoniour — siwazh, aet eo hon yezhoniour ni da anaon !

Diwar vont e venegan an trestummañ a 'm eus kredet ober e GEVE.ms dre loc'hañ diwar BrW. *dizolhein*²², gant *dizolc'hiñ* (Gl. *diluer* er ster resis) ha gant an deverad all *amolc'hiñ* (Gl. *éluer*) e-kichen *tanaviñ* er ster ledan.

²² Sl. “**dizolhein** délaver, essanger” DBFV 65.